

Religizacija politike i politizacija religije u suvremenom društvu - s posebnim osvrtom na hrvatski kontekst

Meter, Monika

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:033896>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-19**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

Preddiplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Monika Meter

**Religizacija politike i politizacija religije u
suvremenom društvu – s posebnim osvrtom na
hrvatski kontekst**

Završni rad

Zadar, 2021.

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju
Preddiplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

**Religizacija politike i politizacija religije u suvremenom društvu – s
posebnim osvrtom na hrvatski kontekst**

Završni rad

Student/ica:

Monika Meter

Mentor/ica:

Mr. sc. Ratko Čorić

Zadar, 2021.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Monika Meter**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Religizacija politike i politizacija religije u suvremenom društvu – s posebnim osvrtom na hrvatski kontekst** rezultat mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mogega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mogega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 23. lipnja 2021.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Položaj religije u suvremenom društvu i obnova debate o sekularizaciji.....	3
2.1. <i>Religizacija politike i politizacija religije</i>	4
3. Odnos politike i Crkve u Hrvatskoj.....	8
4. Pitanje pobačaja.....	11
4.1. <i>Odnos hrvatskih političkih stranaka prema pobačaju</i>	13
5. Pitanje istospolnih brakova.....	15
5.1 <i>Odnos hrvatskih političkih stranaka prema istospolnim zajednicama</i>	17
6. Pitanje vjeronauka u školama	19
6.1. <i>Odnos hrvatskih političkih stranaka prema vjeronauku u školama</i>	21
7. Zaključak	22
8. Popis literature.....	23
8.1. <i>Internetski izvori</i>	24

Religizacija politike i politizacija religije – s posebnim osvrtom na hrvatski kontekst

Sažetak

Odnos religije i političkih stranaka ovisi o legitimacijskom kapitalu kojeg obje strane donose u međusobnu interakciju. Shodno tome, religizacija politike kao proces uvođenja religijski vođenih tema u političke strukture te politizacija religije, proces korištenja političke moći i dominacije od strane Katoličke crkve za postizanje vlastitih ciljeva, dva su značajna trenda koji zaokupljaju pažnju suvremene sociologije religije. Oba procesa utječu na političke odluke te posljedično tome na društvene strukture oblikovane mješavinom religijskih i profanih mišljenja. U ovom radu naglasak se stavlja na konkretiziranje obaju procesa kroz aktualna pitanja pobačaja, istospolnih brakova te vjeronauka u školama u hrvatskom društvu. Postavlja se uvid u programe hrvatskih političkih stranaka koje svoje stavove oblikuju na temelju povezanosti s Crkvom, pri čemu se uviđaju razlike, odnosno suprotnosti između lijevih i desnih stranaka političkog spektra. Analizom religijsko-političkih pitanja postavljaju se pitanja koliki zapravo utjecaj Crkva ima na donošenje zakonskih odredbi u Hrvatskoj te je li naše društvo, kada je riječ o moralnim pitanjima, podređeno isključivo tradicionalnim vrijednostima?

Ključne riječi: politizacija religije, religizacija politike, pobačaj, istospolne zajednice, vjeronauk u školama, hrvatske političke stranke.

The religionization of politics and politicization of religion – with special emphasis on the Croatian context

Abstract

The relationship between religion and political parties depends on the legitimating capital that both parties bring into interaction with each other. Consequently, the religionization of politics as a process of introducing religiously guided themes into political structures and the politicization of religion, the process of using political power and domination by the Catholic Church to achieve its own goals, are two significant trends that capture the attention of contemporary sociology of religion. Both processes influence political decisions and consequently social structures shaped by a mixture of religious and profane opinions. In this paper, the emphasis is placed on concretizing both processes through current issues of abortion, same-sex marriage and religious education in schools in Croatian society. An insight is set into the statutes of Croatian political parties, which form their positions on the basis of their connection with the Church, while recognizing the contradictions between left-wing and right-wing parties on the political spectrum. The analysis of religious and political questions raises the question of how much influence the Church actually has on the adoption of legal provisions in Croatia, and is our society, when it comes to moral questions, subordinated exclusively to the traditional values?

Keywords: religionization of politics, politicization of religion, abortion, same-sex marriage, religious education in school, Croatian political parties.

1.Uvod

Religija je u prošlosti imala ključno mjesto u razumijevanju odnosa u društvu te je kao takva utjecala na političke strukture pojedinog društva. Uplitanje crkvenih institucija u svjetovno društvo te simbioza države i crkve, dugi niz stoljeća utjecali su na donošenje konkretnih odluka, bilo duhovnih, bilo profanih. No, uz promjene koje su poremetile sigurnost religije u suvremenom društvu, od izrazite sekularizacije u poslijeratnom svijetu 20. stoljeća do razvoja novih religijskih pokreta, crkva sve više gubi svoj nekadašnji utjecaj, kako na javnost, tako i na pojedince koji umjesto za tradicionalnim oblicima religioznosti, posežu za novim oblicima koji im nude zadovoljenje spiritualnih potreba.

Suradnja crkvenih i političkih struktura temelj je brojnih rasprava koje danas izlaze na površinu kao posljedica sve kontroverznijih zakona koji pogađaju svijet, a posebice tradicionalno kršćansku Europu. Shodno tome, koncept religizacije politike, odnosno politizacije religije dolazi u prvi plan u očima sociologije religije, koja pokušava objasniti međusobne utjecaje ovih struktura te koliki utjecaj imaju na konstrukciju društvene stvarnosti. Unatoč tome što je primarni cilj crkve dušebrižništvo te dijakonija, ona ispunjava i administrativne funkcije, od ekonomskog osiguravanja do naobrazbe svećenika, pri čemu u sklopu održavanja teritorijalnog načela i hijerarhije, uvelike nalikuje svjetovnoj instituciji. Upravo zbog sve veće birokratizacije religije, vjernici napuštaju crkveno krilo te se u potrazi za duhovnim zadovoljstvom, okreću novim oblicima religioznosti, a crkva se počinje vezati za svjetovne institucije, poput političkih zajednica (Knoblauch, 2004).

Sama se politizacija religije odnosi na religijsku aktivnost u političkom svijetu, čime crkva napušta ustaljene religijske granice te postaje aktualan i moćan saveznik u političkim procesima. S druge strane, religizacija politike znači preuzimanje religijskih tema kao važećih političkih tema, pri čemu se političke odluke počinju temeljiti na duhovnim načelima. Takva situacija vidljiva je u donošenju zakona vezanih uz pitanja koja su legitimna u svjetovnom kontekstu, no prelaze granice religijskog učenja i morala zbog čega nisu prihvaćena u pojedinom društvu. Upravo se u tom elementu ogleda glavni fokus ovog rada koji se bavi proučavanjem pitanja pobačaja, istospolnih brakova te vjeronauka u školama, s naglaskom na kontekst hrvatskog društva. Cilj je rada prikazati obostran i međusoban utjecaj religijskih i političkih struktura kako bi se objasnio proces religizacije politike. S obzirom na to, u radu će se prikazati položaj religije u suvremenom društvu te promjene koje je religija doživjela tijekom 20. stoljeća, da bi se zatim iznijele karakteristike same religizacije politike koja će se objasniti u sklopu razmatranja kontroverznih pitanja u Europi i Hrvatskoj. U konačnici,

navedena pitanja pobačaja, istospolnih brakova te vjeronauka u školama proučit će se kroz analizu stavova najrelevantnijih hrvatskih političkih stranaka prema tim pitanjima, čime će se konkretizirati prožimanje religije i politike u suvremenom hrvatskom društvu.

2. Položaj religije u suvremenom društvu i obnova debate o sekularizaciji

Shvaćanje religije u suvremenom društvu kompleksna je tema koja zahtijeva ponešto detaljniji uvid u promjene religioznosti koje su se dogodile tijekom 20. stoljeća. Promjene u shvaćanju položaja religije u razdoblju modernosti uviđali su već i klasici sociologije, poput Maxa Webera, Emila Durkheima te Karla Marxa, koji su smatrali kako će religija, u bliskoj i daljoj budućnosti, izgubiti na važnosti, dok će njezine funkcije preuzeti svjetovne institucije. Shodno tome, u sociologiji religije razvila se teza o sekularizaciji koja zagovara upravo te jasne promjene religioznosti, ističući općenit pad važnosti religije u društvu kao posljedica modernih trendova industrijalizacije, urbanizacije te racionalizacije. Autori Inglehart i Norris (2007) tvrde kako je pad religioznosti vidljiv u svim bogatijim i razvijenijim državama svijeta u kojima se iskazuje tendencija sve manjeg pohađanja crkvenih obreda, točnije sve manjeg povjerenja u crkvu kao instituciju. Temelj te tvrdnje čini egzistencijalna sigurnost kao protuteža religioznosti, pri čemu Norris i Inglehart ističu kako postoji obrnuto proporcionalni odnos između ekonomske stabilnosti pojedinog društva te stupnja religioznosti. Ipak, valja napomenuti kako teorija sekularizacije nije „željezni zakon“ te da u svakom slučaju postoje iznimke od pravila, a koje su u ovom slučaju Sjedinjene Američke Države te Irska koje unatoč svojoj ekonomskoj i gospodarskoj razvijenosti, zadržavaju vrlo visok stupanj religioznosti (Inglehart i Norris, 2007:3).

Nasuprot tezi o sekularizaciji stoji teorija religijskog tržišta koja svoje temelje nalazi u kapitalističkim tržišnim elementima ponude i potražnje. Naime, sama teorija ističe kako povećanje konkurencije među religijskim zajednicama, od velikih monoteističkih religija do denominacija i sekta, uz toleranciju te manju državnu regulaciju, dovodi do značajnog povećanja religioznosti. Uz to, još jedan od argumenata za samu teoriju ponude nalazi se u razvoju niza duhovnih pokreta, poput New Age-a, fundamentalističkih zajednica, ali i zajednica koje kombiniraju elemente istočnjačkih i zapadnjačkih filozofija. Teorija ponude ipak ima brojne kritičare koji kao glavni argument navode nemogućnosti generalizacije te pozivanje teorije isključivo na američki slučaj (Inglehart i Norris, 2007). Nadalje, pojam „vjerovanje bez pripadanja“ koji naglašava postojanje visokog stupnja osobne religioznosti, no nizak stupanj pripadnosti religijskoj zajednici, ide ruku pod ruku s privatizacijom religije, ključnim aspektom moderne religioznosti. Hubert Knoblauch (2004), značajni sociolog religije, ističe kako je privatizacija religije posljedica globalnih utjecaja na religioznost, pri čemu se zbog inkluzivnosti i pluralizma, religija okreće privatnim sferama života, utječući na privatne interese. Međutim, valja napomenuti kako unatoč općenitom padu religioznosti,

religija još uvijek igra veliku ulogu u suvremenom društvu te se zadržala kao ključan faktor u pojedinim posttranzicijskim zemljama. Brojne zemlje središnje i istočne Europe su tranzicijskim procesima poboljšale svoj ekonomski status kojeg je popratio smanjen stupanj religioznosti, no kod drugih je slučaj upravo suprotan te je tranzicija samo još dodatno učvrstila religiozne temelje društva, kao na primjer u Poljskoj. U takvim državama gdje je religija preživjela udar sekularizacije, razvio se temelj za stvaranje politizacije religije, daljnjeg učvršćivanja bliskih odnosa duhovnih i svjetovnih velikodostojnika, a što će detaljnije biti pojašnjeno u sljedećem poglavlju.

2.1. Religizacija politike i politizacija religije

Unatoč generalnom padu religioznosti, privatizaciji religije te odvajanju crkvenih institucija od državne uprave, postavlja se pitanje koliku ulogu religija zapravo igra u današnjem društvu, točnije na modernoj političkoj sceni, jer je religijsko-politička isprepletenost problem koji dugi niz godina utječe na političku strukturu države te odluke koje se ostvaraju u vidu zakona. Shodno tome, politizacija religija, pa tako i religizacija politike dva su trenda koji imaju značajan utjecaj na proučavanje suvremene sociologije religije, a koji svoje začetke nalaze 80-ih godina 20. stoljeća. Prema Knoblauchu (2004), politizacija religije posljedica je globalizacije koja je potaknula, u prvom redu fundamentalističke pokrete, na reakciju protiv globalizirajućih procesa, pri čemu religija dobiva značajnu ulogu u aktivnosti političkih zajednica i učvršćivanju njihovih identiteta. Vrlo sličan proces koji se događa istodobno jest religizacija politike, proces koji objašnjava postavljanje tradicionalno religijskih pitanja u ruke političkih zajednica, a koje se zatim bave značajnim ljudskim pitanjima, poput morala ili pobačaja, te na temelju religijskog učenja o njima donose odluke. Značaj globalizacijskih procesa na promjene u odnosima religije i politike uviđa i Roland Robertson koji definira politizaciju religije kao zabrinutost vjerskih kolektiva oko vladinih pitanja, pri čemu raste interes za usklađivanjem vjerskih obaveza sa sekularno-ideološkim programima, dok je prema njemu religizacija politike uplitanje „dubokih“ pitanja u poslove moderne države, s posebnim naglaskom na pitanja života, abortusa, napretka medicinske tehnologije te morala. Također, valja napomenuti kako se ova dva procesa međusobno osnažuju jer što je država religioznija, to je veća potreba za religioznim osobama u političkom životu (Robertson, 1989).

Politizacija religije može se dovesti u vezu s konfesionalizacijom političkog života koja se odnosi na stvaranje političkih stranaka čije se religijsko nadahnuće izražava ne samo u programima, već i u samim nazivima stranka, pri čemu nastaju sociokršćanske ili

demokršćanske stranke, kako u Hrvatskoj, tako i u svijetu. Takva vrsta stranaka, ali i sama politizacija religije, događa se pod okriljem okretanja crkvenih institucija modernim aspektima života, pri čemu se želi utjecati na državu kao takvu, te političko i civilno društvo. Međutim, isto kako se religija koristi u političke svrhe, tako se i politika koristi u religijske svrhe. Političke stranke koriste se religijski konstruiranim motivacijama u cilju ispunjavanja religijskih ciljeva, dok se religijske institucije koriste političkim sredstvima kako bi realizirale političke ciljeve, pri čemu se svakako ogleda uzajamna korist. Kako bi se učinak maksimizirao, obje strane koriste se javnim demonstracijama svojih uvjerenja, što je najvidljivije u javnim pohađanjima religijskih obreda od strane državnih velikodostojnika te sudjelovanjem lokalnih crkvenih otaca u političkim sastancima. Televizijsko prenošenje bliske suradnje te razmjena političkih i crkvenih dobara između dviju strana, dodatno doprinose učvršćivanju legitimacije politizacije religije i religizacije politike, ali utječe i na desekularizaciju društva te na delaicizaciju politike (Vrcan, 1996). Shodno tome, crkveni vođe orijentiraju se na suradnju s političkim moćnicima, pri čemu fokusiraju svoje napore na državu kao izvor moći s ciljem povećanja mogućnosti ostvarenja vlastitih interesa. Posljedično tome, javlja se obnavljanje tradicionalnih uvjerenja i stajališta, temeljenih isključivo na religijskom principu, što neminovno vodi do posljedica za kompletno društvo. Kritičari ovakvog uporišta crkve u prvom se redu pozivaju na prvotnu ulogu religije u društvu, brigu za duhovnu dobrobit vjernika, među kojima se ističe i značajni hrvatski sociolog religije Ivica Maštruko koji je posebno istaknuo negodovanje zbog promicanja religije na HRT programu, javnoj televiziji Republike Hrvatske, ističući kako televizija ne smije promicati ideologiju, niti religiju, bez obzira na obaveze propisane programskim načelima koja je HRT preuzeo potpisavši ugovor s vladom RH (Index.hr, 2014). Shodno tome, u skladu sa svojom prvotnom ulogom, crkva bi trebala biti zasebna institucija unutar civilnog društva, no zbog sve veće politizacije religije, ona postaje ovisna o političkim zajednicama i pomoći političke elite, a ne samih građana, odnosno vjernika (Bečić, 2011).

Počeci politizacije religije i religizacije politike su prema Srđanu Vrcanu (1996) najvidljiviji u postkomunističkoj tranziciji zemalja bivše Jugoslavije, kao i u zemljama srednje i istočne Europe. Naime, nakon ukidanja komunističkih režima došlo je do revitalizacije religije u pojedinim društvima, temeljene na povijesnoj kršćanskoj tradiciji te određenom stupnju borbe protiv komunističkih režima. Za razliku od Poljske, gdje je Katolička crkva uživala vrlo visok ugled i potporu i tijekom komunističkog razdoblja, a što se nastavilo i u tranzicijskom razdoblju, do istinske revitalizacije religije i religioznosti došlo je

u pravoslavnim zemljama. Nakon pada komunističkih (i ateističkih) režima u zemljama istočne Europe, došlo je do nove duhovne klime koja je omogućila ne samo obnovu, već i procvat pravoslavlja, koje je postalo najrazvijenija duhovna sila na svojim tradicionalnim prostorima, unatoč pokušajima njegova uništenja (Vrcan, 1996).

Daljnji razvoj pravoslavne crkve uočljiv je i u istraživanjima Inglehart i Norris (2007) koji su došli do zaključka da zemlje istočne Europe imaju nešto veći stupanj povjerenja u religijsko orijentirane vođe te manji stupanj vjere u demokraciju, što je u suprotnosti sa zemljama zapadne Europe, a što autori pripisuju posljedicama Hladnog rata. Ipak, revitalizacija religije nije išla u smjeru ojačavanja osobne vjere u nadnaravno, već je svoje uporište našla u društvenoj sferi, osiguravajući svoj utjecaj na daljnje odluke, pri tome se koristeći sakralizacijom nacionalnih elemenata kao jednom od legitimacijskih tehnika. Shodno tome, crkva zasigurno priznaje demokraciju, međutim u isto vrijeme zahtjeva priznanje vlastitih prava kao nositeljica duhovnog života (Michel, 1994, prema Vrcan, 1996). Kao takva, crkva nije politička stranka, no zbog pojedinih pitanja koja su povezana s njezinom temeljnom ideologijom, osjeća se pozvanom uključiti se u diskurs političkih rasprava (Sekulić, 2014). Razlog konstruiranja upravo ovakvog odnosa, Vrcan (1996) nalazi u nemogućnosti crkve da provede uspješnu revitalizaciju religije isključivo na religijskim temeljima, zbog čega je potrebno pozivanje na političke i povijesne aspekte nacionalizacije svetoga. U tom kontekstu, državi se želi dati religijski temelj, jer se brojne krize mogu pripisati skretanju s pravog puta, odnosno odvajanju od religijskih, posebice kršćanskih korijena (Vrcan, 1996). Shodno tome, religijska pripadnost društveno je poželjna te kao takva pruža određenju vrstu legitimiteta političkoj vladavini zbog čega je u njihovu interesu održavanje religije društvenim, a ne privatnim pitanjem. Takva taktika posebice je vidljiva u zemljama gdje postoji velika etnička i nacionalna rascjepkanost, poput Bosne i Hercegovine, gdje je religija još uvijek značajan dio nacionalnih identiteta zbog čega se kao takva može koristiti kao manipulacija za ostvarivanje političkih ciljeva (Bečić, 2011).

Uzimajući u obzir pitanje legitimiteta, međusobna suradnja religijskih i političkih zajednica ovisi o razmjeni kulturnog kapitala kojeg nude obje strane, pri čemu religijske institucije inzistiraju na reafirmaciji sakralnih elemenata. One u ovu specifičnu vrstu razmjene dobara ulaze noseći povijesno akumulirani kapital temeljen na univerzalnim znanjima o nadnaravnome, osvrćući se na kolektivno iskustvo koje utječe na moral te čini temelj nacionalnog bića. Takav simbolički kapital mijenja se u zamjenu za političku moć i utjecaj kojeg s druge strane nude političke zajednice, a što omogućuje stvaranje uzajamne lojalnosti

temeljene na suradnji. Ipak, sam religijski aspekt spasa nije jedina ponuda koju crkva nudi u zamjenu za društvenu moć, već nudi i svoje opravdanje političkih i društvenih akcija, ciljeva i motivacija, što zasigurno potvrđuje njezinu svjetovnu ulogu, ali i velik broj glasača koji se pri političkom glasovanju osvrću na crkveni autoritet (Sekulić, 2014). Cilj je takve suradnje stvaranje homogenog društva u kojemu religijsko-politički konsenzus stvara lojalnu bazu građana, dok je ključan element pribavljanje legitimiteta dvostruke naravi, za kojeg Vrcan (1999) tvrdi da se nalazi u srži nacionalne povijesti i nacionalnog bića, kao prethodnik svih političkih institucija, te da upravo takav legitimitet odozgo, nadnaravni i izvansvjetovni, nudi mogućnost apsolutne legitimacije ovosvjetovnih odluka što ga čini neupitnim i neosporivim (Michel, 1994, prema Vrcan, 1999). Takvu moć crkva koristi za ustaljivanje normi, resakraliziranje javnog prostora te korištenje titule „čuvara svetoga“ za uplitanje u političke akcije, pri čemu kao politički legitimirana institucija s privilegiranim mjestom u društvu može dati ili oduzeti upravo taj legitimitet drugim institucijama (Vrcan, 1996).

3. Odnos politike i Crkve u Hrvatskoj

Hrvatska je jedna od nekoliko zemalja Europe koja je u svom tranzicijskom i posttranzicijskom razdoblju ojačala odnos s Crkvom uz koju je vezana višestoljetnom tradicijom, pri čemu se dogodila snažna revitalizacija religije. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, Hrvatska je izrazito religiozna, pri čemu većinu čine katolici s 86,28%. Utoliko ne čudi osobito blizak odnos s Katoličkom crkvom te međusobno potpisani ugovori (dzs.hr, 2013). Ekonomska transformacija od socijalističke do postsocijalističke zemlje samo je jedan od razloga revitalizacije religije u Hrvatskoj te se prema Dušku Sekuliću u obzir mora uzeti i ratno stanje koje je uzdrmalo bivšu Jugoslaviju 90-ih godina prošlog stoljeća, pri čemu je takva stresna i traumatična društvena situacija uvelike djelovala na povećanje religioznosti među građanima (Inglehart i Norris, 2007). Valja napomenuti i promjenu nacionalne strukture jer osamostaljenjem Hrvatske, koja teži monoetničnosti, dolazi do porasta religioznosti zbog smanjenja srpskog stanovništva koje se općenito smatra manje religioznim od hrvatskog (Sekulić, 2014). Međutim, visoka razina osobne religioznosti izražena kod Hrvata ne podrazumijeva nužno i povjerenje u religijske institucije te pohađanje religijskih obreda. Prema istraživanju Črpić i Zrinščak (2014), unatoč visokoj razini vjere u Boga kod čak 85,8% građana, samo 41% Hrvata prakticira pohađanje vjerskih obreda, što je upola manje od broja deklariranih vjernika. Oni kao takvi čine jezgru vjerske zajednice u Hrvatskoj, dok su ostali nominalni članovi koji crkvene obrede pohađaju samo u posebnim prigodama, a čine ono što Knoblauch (2004) naziva rubom zajednice.

Formalni odnosi Republike Hrvatske i Svete Stolice uređeni su kroz 4 zakona donesena 1997. i 1998. godine, a koji utvrđuju suradnju na području odgoja i kulture, dušebrižništva vjernika te rješavaju pravna i gospodarska pitanja. Shodno tome, Crkva u Hrvatskoj dobiva potvrdu svog pravnog položaja, pri čemu ima mogućnost samostalnog uređivanja vlastitih odnosa s ostalim zajednicama, gradnje i upravljanja vlastitim posjedima te tiskanja i širenja svoje djelatnosti. Temelj tog ugovora čine ustavno pravo na slobodu vjeroispovijesti te dokumenti Drugog vatikanskog sabora, ali i pozivanje na povijesnu i sadašnju ulogu koju Crkva igra u hrvatskom društvu, posebice kulturi i obrazovanju. Osim toga, ugovoru je pridonijela i svijest o većinskoj pripadnosti stanovništva Katoličkoj vjeri, pri čemu se vjera usko veže uz nacionalni identitet (narodne-novine.nn.hr, 2018). Međutim, postoji mišljenje da se ugovori moraju mijenjati te da bi trebali biti usklađeniji sa ugovorima između Vatikana i nekih zapadnoeuropskih zemalja, poput Njemačke i Italije. Naime, Maštruko ističe da samo financiranje crkve iz državnog proračuna nije sporno, no da mora

doći do promjena u financiranju vjerskih zajednica, pri čemu građani moraju imati mogućnost samostalnog odlučivanja o plaćanju poreza za crkvene svrhe, a što se mora učiniti u dogovoru s vatikanskim državnim tajnikom. (Index.hr, 2012).

Pozivanjem na višestoljetni odnos ovih dvaju entiteta, promoviraju se tumačenja pojedinih etapa nacionalne povijest kao odnosi neraskidive veze pri čemu se glorifikacija nacionalnih junaka te „kalvarija hrvatskog naroda“ i danas koriste kao alat u postizanju vlastitih političkih ciljeva (Vrcan, 1996). Osim toga, uočljiva je visoka korelacija između nacionalnog identiteta i stupnja religioznosti, pri čemu osjećaj ponosa zbog pripadnosti pojedinoj naciji visoko korelira s vjerom u Boga te vjerom u duhovnu i društvenu ulogu Crkve (Črpić i Zrinščak, 2014).

Kao što je naglašeno, u Hrvatskoj se 90-ih godina dogodila revitalizacija religije, zajedno s promjenom političkog sustava i izgradnjom demokratskog društva. Došlo je do stvaranja višestranačja, pri čemu su pojedine stranke počele naglašavati kršćansku tradiciju i oslonac na Crkvu koja je postala jedan od ključnih društvenih čimbenika, a koja preko suradnje s političkim zajednicama može ostvariti utjecaj na politički i kulturni te osobni život. Međutim, konkurentsku stranu činile su stranke koje su se protivile apsorpiranju katoličke doktrine u cjelokupno društvo, zalažući se za odvojenost Crkve od države. Do ovakve podjele političkih stranka je prema Sekuliću (2014) došlo zbog obnove važnosti religije u društvu i svakodnevnom životu. Religija koja se mogla smatrati nepoželjnom u socijalističkom razdoblju, danas je element društvenog konformizma, pri čemu velik dio političara, ukoliko žele naklonost naroda, javno iskazuju svoje vjerovanje. Porast religioznosti pratio je velik broj obraćenika koji su se počeli pojavljivati u prvim redovima crkve, ostavljajući utisak istinskih vjernika. Moguće je reći kako se ovakva vrsta religioznosti pojavila isključivo zbog oportunističkih razloga, a ne promjene i razvoja svijesti kako su pojedini političari istaknuli (Sekulić, 2014). Uzimajući u obzir da s društvenim promjenama dolazi i do promjene političkog konteksta, na hrvatskoj političkoj sceni formirale su se dvije dominantne stranke te je shodno tome moguće govoriti o njihovim suprotnostima, barem kada je riječ o pristupu religiji i odnosima s Crkvom. Socijaldemokratska partija Hrvatske (SDP) u svom statutu ističe da nije ni teistička, niti ateistička stranka te da prihvaća sve članove bez obzira na njihovu vjeroispovijest, no unatoč tome, naglašava postojanje granica u suradnji s Crkvom. Usprkos činjenici da prihvaća i pozdravlja povijesnu ulogu Crkve u Hrvata koja je omogućila vjerski i kulturni razvoj te razvoj tolerancije u društvu, SDP se protivi značajnom uplitanju religije u politiku, kao i političkim zloupotrebama religijskih načela. Prema njima, hrvatsko društvo

treba se temeljiti na osobnim slobodama, a sama vjerska pripadnost, odnosno manjak iste, ne smije i ne može biti prepreka društvenom, pa i političkom djelovanju.

S druge se pak strane Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) deklarira kao stranka koja primjenjuje i promovira vrednote kršćanske civilizacije i morala, pri čemu se vodi vrijednostima Katoličke crkve, posebice vodeći brigu o dostojanstvu osobe i zaštiti obitelji. Iako se isto kao i SDP zalaže za slobodu vjeroispovijesti i prihvaća sve članove bez obzira na njihovu vjersku opredijeljenost, ona iskazuje blisku suradnju sa strankama sličnih svjetonazora te teži rješavanju odnosa s Katoličkom crkvom što je vidljivo u već navedenim ugovorima o državnim i pravnim odnosima dviju strana. Hrvatsku političku scenu ne čine isključivo ove dvije stranke, već 21 trenutno aktivna parlamentarna stranka koje imaju svoje programe i u kojima iskazuju svoj stav i odnos prema Crkvi, no unatoč postojanju stranaka koje se temelje na kršćanskim načelima, najveću potporu crkvene hijerarhije ipak ima HDZ. Moguć razlog za to nalazi se u činjenici da je HDZ ipak jedna od najmoćnijih hrvatskih stranaka koja Crkvi može omogućiti potreban društveni i politički legitimitet (Markešić, 2007), ali i u tome da je visoka razina religioznosti duboko vezana uz desničarsku političku orijentaciju. Naime, prema World value survey iz 1995., Hrvatska je bila čak druga od 41 zemlje po korelaciji religijskih vrednota i desne političke orijentacije, odmah iza Indije gdje je spomenuta korelacija bila najizraženija. 2000. godina označila je početak slabljenja korelacije, no ipak je i na današnjoj političkoj sceni moguće vidjeti povezanost Crkve i desničarskih stranaka, posebice HDZ-a (Sekulić, 2014). Unatoč tome, Sekulić ističe kako je sve teže odrediti vrijednosnu orijentaciju pojedinca na temelju religioznosti jer se vjernici u prvom redu razlikuju po tome što za njih uopće znači biti vjernik, a zatim i po ostalim aspektima koji uključuju pitanja pobačaja i istospolnih brakova. Shodno tome, nešto dublji uvid u odnose pojedinih stranaka s Crkvom, pa i njihovim stavovima o već spomenutim pitanjima, ali i pitanju vjeronauka u školama prikazat će se u sljedećim poglavljima.

4. Pitanje pobačaja

Pitanje pobačaja jedna je od kontroverznih tema koja zadnjih godina potresa Europu. Radi se o kompleksnoj tematici koja je opredijelila konzervativce i liberale u dva tabora koji vode žestoku borbu oko prava žena i prava nerođenog djeteta. Prema općeprihvaćenoj definiciji, pobačaj ili abortus je „odstranjenje ploda maternice prije isteka 28 tjedna trudnoće“ te kao takav može biti spontani ili provocirani.¹ Ipak, ključno pitanje za one koji se bore za ili protiv legalizacije sigurnog pobačaja, jest u kojim uvjetima je došlo do začetka ploda. Naime, pojedine zemlje, među kojima se nalazi i Hrvatska, dozvoljavaju pobačaj samo u određenim slučajevima, uz dopuštenje medicinskog osoblja. Zemlje Europske unije po tom su pitanju najliberalnije u cijelom svijetu, no među njima ipak postoje razlike, pa tako zemlje poput Nizozemske, Švedske i Francuske dozvoljavaju legalan i siguran pobačaj uz pokrivanje troškova od strane zdravstvenog osiguranja. S druge strane, Malta u potpunosti zabranjuje pobačaj, a liječniku koji ga provede prijete višegodišnja kazna zatvora (Tportal.hr, 2016). Rigoroznim mjerama pridružila se i Poljska čiji je Ustavni sud u siječnju 2021. godine potvrdio svoju presudu iz listopada 2020. godine prema kojoj pobačaj u toj zemlji postaje gotovo nemoguć. Naime, provediv je jedino u slučaju silovanja, incesta ili ugroze majčinog zdravlja, pri čemu deformacija fetusa više nije legitiman razlog obavljanja pobačaja. Predstavnici radikalne konzervativne vladajuće stranke Pravo i pravda (PiS) tvrde kako je to načelo induciranja pobačaja na temelju eugenike oduzimalo pravo na život bolesnima i hendikepiranima, što se kosi s poljskim ustavom. Vladajuću religioznu stranku podržava Crkva, pri čemu se u dozvoljenom slučaju abortusa liječniku omogućava da odbije izvesti zahvat po pozivu savjesti, odnosno religijskih uvjerenja. Stranačka oporba žestoko se protivi ovakvom zakonu ističući kako se radi o pokušaju manipuliranja poljskim narodom, odvlačeći fokus s relevantnijih javnih pitanja, poput aktualne pandemije i korona krize (Jutarnji.hr, 2021).

Hrvatska se, uz Španjolsku, Grčku i Irsku, nalazi među europskim zemljama koje dozvoljavaju pobačaj, međutim pod konkretno određenim uvjetima. Irska je do nedavno bila u kategoriji najstrožih zemalja s najrestriktivnijim zakonima, međutim referendumom 2018. godine, 66,4% Iraca glasalo je za legalizaciju pobačaja, čime je Irska došla u rang s Hrvatskom (Telegram.hr, 2018). Ove zemlje dozvoljavaju pobačaj u slučaju silovanja, incesta, opasnosti za trudnicu te oštećenja ploda, što je u Hrvatskoj određeno „Zakonom o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju“ iz 1978.

¹ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=48863>

godine. Prema tom zakonu, pobačaj je medicinski zahvat koji se obavlja do 10. tjedna trudnoće, a nakon tog perioda na zahtjev trudne žene o čemu odlučuje medicinska komisija. Osim toga, maloljetnicama je pobačaj dopušten isključivo uz pristanak roditelja ili staratelja (Pokos, 2018). Ovakav zakon važeći je do danas, unatoč nastojanjima pojedinih stranaka da ga revidiraju na temelju nedovoljne razrađenosti, što će biti detaljnije pojašnjeno u idućem poglavlju. Među aktualnijim pokušajima promjene ovakvog stanja u Hrvatskoj je podnošenje „Prijedloga zakona o zaštiti života“, kojeg je zastupnik Hrvatskog sabora Hrvoje Zekanović, podnio predsjedniku sabora u travnju 2019. godine. Članak 2. navedenog prijedloga zakona ističe kako život započinje začecem te da „ljudsko biće prije rođenja dobiva jednaku pravnu zaštitu kakvu ima svako ljudsko biće nakon rođenja“, dok se člankom 3. prijedloga zakona ističe da je pobačaj dozvoljen samo na zahtjev trudne žene kojoj je trudnoćom neposredno ugrožen život (Sabor.hr, 2019).

Istu vrstu prijedloga zakona podnio je Klub zastupnika Hrvatskih suverenista u listopadu 2020., također pod vodstvom Hrvoja Zekanovića koji je u veljači 2021. godine započeo prikupljanje potpisa zastupnika kako bi se spomenuti prijedlog zakona u konačnici raspravio (Dnevnik.hr, 2021). S druge strane, potpunu suprotnost ovom zakonu čini „Prijedlog zakona o medicinskom postupku prekida trudnoće“ kojeg je u siječnju 2019. predstavio SDP. Prema tom dokumentu period unutar kojeg se pobačaj dopušta podiže se s 10 na 12 tjedana, što je u skladu sa zakonima većine europskih zemalja, osobama starijim od 16 godina nije potreban pristanak roditelja ili skrbnika, troškove pobačaja ili kontracepcije snosi HZJZ, a liječnicima se dopušta priziv savjesti, međutim, svaka javna ustanova koja omogućuje prekid trudnoće mora imati osobu koja će obaviti zahvat (Sabor.hr, 2019). Valja napomenuti kako u Hrvatskoj postoje brojne organizacije koje se bore „za život“ ili „za izbor“, pri čemu organizirajući brojne inicijative pokušavaju upozoriti javnost na svoje stavove i ciljeve. Organizacije „za život“ svoj naglasak stavljaju na vrednote koje promovira Katolička crkva, vrednote obitelji, braka, prirodnog začeca te zaštite nerođene djece, prava djece na život te prava njihovih obitelji, u čemu prednjače organizacije „U ime obitelji“ te „Vigilare“. S ciljem postizanja svojih ciljeva, ove udruge organiziraju inicijative poput „Hod za život“ te „40 dana za život“ u kojima koriste mirne prosvjete diljem Hrvatske te molitvu i bdjenje pred bolnicama u kojima se izvode pobačaji kako bi utjecali na javnost i javne odluke. Maštruko smatra kako je idući cilj organizacija „za život“ provođenje zakonskih inicijativa te na koncu i referendum kojim bi se pobačaj u potpunosti zabranio. Smatra da te organizacije djeluju pod pokroviteljstvom Katoličke crkve, promičući njihove stavove, no da se prema

izravnim političkim odlukama kreću oprezno zbog pretpostavke da među većinom građana ipak prevladava mišljenje kako se država ne bi trebala miješati u odluke žena (Index.hr, 2016). S druge strane, udruge „za izbor“ među kojima prednjače B.a.B.e. (Budi aktivna. Budi emancipiran.) svoj naglasak stavljaju na prava žena, pravo na odabir te ono ključno, pravo na legalan i siguran pobačaj i kontracepciju koji moraju biti financijski dostupni svim ženama (Pokos, 2018).

4.1. Odnos hrvatskih političkih stranaka prema pobačaju

S obzirom na dualnost hrvatskih političkih stranka od kojih neke naginju prema konzervativnim načelima, dok se druge vode liberalnih stavovima, moguće je uočiti njihovu pristranost u pitanju pobačaja. Vodeća politička stranka Hrvatske, HDZ, u svom se programu deklarira kao demokršćanska organizacija koja štiti univerzalne ljudske vrijednosti, a zbog njezine povezanosti s Katoličkom crkvom, brojni liberalni aktivisti smatraju kako upravo ona potiče sve više žena da siguran pobačaj traže izvan države. 2017. godine, zastupnica HDZ-a, Branka Juričev Martinčev izjavila je da je HDZ za zaštitu života, ali i za zaštitu žene, zbog čega su protiv zabrane pobačaja, međutim, njezin stranački suradnik, ali i tadašnji ministar zdravstva, Milan Kujundžić je godinu dana nakon toga istaknuo kako će u donošenju novog Zakona o pobačaju sudjelovati i Katolička crkva (Pokos, 2018). Moguće je zaključiti kako općeniti stav HDZ-a naginje prema zaštiti života, što je u skladu s crkvenim učenjem, no da do zabrane pobačaja u Hrvatskoj neće doći zbog kontraproduktivnosti takvog zakona, što je istaknuo i predsjednik HDZ-a, Andrej Plenković, ističući kako „generalna zabrana nije realna“ (Novilist.hr, 2018). Naglasak se ipak stavlja na edukaciju te smanjenje pobačaja na najmanju moguću mjeru. Suprotnost HDZ-u čini suparnički SDP koji se protivi uključivanju crkvenih redova u zakone, posebice zakone koji se tiču pobačaja, ističući kako je pitanje pobačaja civilizacijski doseg, a ne „svjetonazorsko pitanje kao za HDZ ili znanstveno pitanje kao za Živi zid“ (Slobodnadalmacija.hr, 2019). SDP se zalaže za potpuno legalan, besplatan te dostupan pobačaj, što je već naglašeno u njihovu „Prijedlogu zakona o medicinskom postupku prekida trudnoće“, pri čemu je tadašnji predsjednik stranke Davor Bernardić istaknuo da će se SDP boriti protiv stranaka koje „Hrvatsku žele vratiti u 18. stoljeće“ (sdp.hr, 2019).

Slične liberalne stavove imaju i neke druge stranke, članice Hrvatskog sabora, poput Možemo!-Politička platforma te Hrvatske narodne stranke-liberalni demokrati, koje se zalažu za pravo svake žene na život te za besplatan i legalan pobačaj (muzevnibudite.com, 2020). S druge strane, najradikalnije mišljenje izjašnjava Hrvatska stranka prava (HSP) koja se, unatoč tome što nije aktivna parlamentarna stranka, striktno protivi pobačaju te je u sklopu takve

inicijative pokušala provesti „Prijedlog zakona o pobačaju“ 1996. godine, kojim su u potpunosti nastojali zabraniti pobačaj (Pokos, 2018). Hrvatska demokršćanska stranka, Most te Domovinski pokret Miroslava Škore nalaze se na konzervativnijoj strani ljestvice, podržavajući tvrdnju da život započinje začećem te da se kao takav mora zaštititi, pri čemu se ipak veći fokus stavlja na prevenciju i edukaciju, a ne na potpunu zabranu pobačaja (vecernji.hr, 2015). Usprkos diskrepanciji među hrvatskim političkim strankama, stav Katoličke crkve u Hrvatskoj je stabilan i nepromjenjiv te se kao takav protivi legalnom pobačaju, pri čemu je stav crkve iznio predsjednik Hrvatske biskupske konferencije msgr. Želimir Puljić u intervjuu 2016. godine, u kojemu je istaknuo kako se zakon o pobačaju koji je na snazi u suprotnosti s Ustavom Republike Hrvatske prema kojemu je svaki život zaštićen, a svaki čovjek ima pravo na život (Dnevnik.hr, 2016). Međutim, Sekulić ističe kako se Crkva ipak ne zalaže za radikalizaciju pitanja o pobačaju zbog manjka potpore javnog mnijenja. Naime, između 1996. i 2010. godine., više od 50% vjernika, ali i cjelokupnog stanovništva, bilo je protiv zabrane pobačaja, na temelju čega Sekulić zaključuje kako Crkva ne bi imala energičnu potporu u pitanju zabrane, unatoč tome što se sam pobačaj protivi etičkim i moralnim principima za koje se Crkva zalaže (Sekulić, 2014). Iz navedenih podataka, moguće je zaključiti kako stav pojedinih političkih stranaka u prvom redu ovisi o njihovoj religijskoj opredijeljenosti, odnosno bliskosti Katoličkoj crkvi, na temelju koje grade uvjerenja i provode svoje političko djelovanje, pri čemu Katolička crkva kao takva legitimira njihovo postojanje, pozivajući se na zaštitu života i svoju duhovnu dominaciju.

5. Pitanje istospolnih brakova

Pitanje istospolnih brakova je, baš poput pobačaja, pitanje kojemu se Katolička crkva striktno protivi, no koje je ostvarilo izrazit napredak u sklopu djelovanja LGBTQ zajednica diljem svijeta, od prvih pokušaja legaliziranja istospolnih zajednica u Danskoj 1989., pa do ostvarivanja jednakosti u Nizozemskoj, koja je 2001. godine postala prva zemlja u svijetu koja je ostvarila taj korak (washingtonpost.com, 2015). Tijekom 90-ih godina 20. stoljeća brojne su zemlje krenule u smjeru legaliziranja istospolnih zajednica, no njihovi napori ostali su upravo na tom nazivlju, zajednica, koja kao takva nije bila u rangu s brakom kojeg odobrava Crkva. Ipak, unatoč tome, to je bio početak dugog procesa koji traje sve do danas kada čak 18 zemalja zapadne i srednje Europe smatra homoseksualni brak legalnim. S druge strane spektra se pak nalaze zemlje istočne i jugoistočne Europe koje takav čin smatraju ilegalnim, a među kojima se nalazi i Vatikan. Hrvatska se, uz nekolicinu drugih zemalja poput Italije, Slovenije, Češke ili Grčke, nalazi u sredini gdje se priznaje status civilnog partnerstva ili zajednice, ali ne i braka, koji je kao takav ostao vezan za crkvenu definiciju odnosa (pewresearch.org, 2019).

Prema Ustavu Republike Hrvatske, brak je životna zajednica žene i muškarca unutar koje se pravni odnosi uređuju zakonom (zakon.hr, 2021). Kao takav, brak je važna društvena i ekonomska institucija, no unutar koje se ipak događaju promjene zbog sve veće stope razvoda, ali i nastanka drugih vrsta institucija, poput izvanbračne zajednice te životnog partnerstva. Prema članku 11. „Obiteljskog zakona“, izvanbračna zajednica naznačena je kao „zajednica neudane žene i neoženjenog muškarca koja traje najmanje tri godine, a kraće ako je u njoj rođeno zajedničko dijete ili ako je nastavljena sklapanjem braka“ (zakon.hr, 2020). Svrha ovog zakona je zaštititi slabiju stranu u slučaju raskida zajednice, pri čemu izvanbračna zajednica ima gotovo isti status kao i brak (Korać Gravovac, 2015). Ono što je ključno napomenuti jest činjenica da je do uvođenja naznačene definicije braka u Ustav RH došlo pod vodstvom organizacije „U ime obitelji“ koja je 1. prosinca 2013. pozvala hrvatske građane da se izjasne na referendumu „Za“ ili „Protiv“ braka kao zajednice muškarca i žene. 65,87% glasača promijenilo je ustav, što je potaknulo brojne prijedore oko prava marginalizirane skupine građana. Sama udruga „U ime obitelji“ poziva se na važnost braka kao institucije koja održava obitelj u kršćanskom smislu, zajednice unutar koje se može roditi dijete zbog čega su referendum, ali i samu inicijativu podržali Katolička crkva u Hrvatskoj te msgr. Želimir Puljić koji je tijekom misnog slavlja pozivao vjernike na davanje podrške pravim, tradicionalnim kršćanskim vrednotama, kako bi se obranili od „agresivne rodne ideologije“ (dnevnik.hr,

2013). Moguće je istaknuti da je pitanje homoseksualnog braka jedno od rijetkih pitanja u kojem Crkva ima gotovo apsolutnu potporu vjernika, pri čemu je čak 79,5% vjernika 2004. godine istaknulo kako se protive homoseksualnom braku. Ipak, uočljiva je tendencija opadanja takvih stavova od 2010. godine, u skladu s čime se velik broj vjernika ne želi miješati u privatni život homoseksualaca (Sekulić, 2014).

Odgovor na referendum činilo je uvođenje „Zakona o životnom partnerstvu osoba istog spola“ koji je u Hrvatskoj uveden 2014. godine, pri čemu se Vlada Republike Hrvatske pozvala na neke europske zemlje poput Austrije i Njemačke koje su u borbi protiv diskriminacije omogućile sklapanje partnerstva koje je istovjetno bračnoj zajednici. Registriranje životnog partnerstva izjednačeno je sa sklapanjem braka te se odvija pred matičarom, a baš kao što je to slučaj s brakom i izvanbračnom zajednicom, neformalno partnerstvo jednako je u pravima kao i samo partnerstvo. Oba partnera imaju prava i obaveze, dok se raskid partnerstva odvija pod istim uvjetima kao i brak (Korać Gravovac, 2015). Osim toga, životni partneri imaju jednaka prava kao i bračni partneri u slučaju da je dijete biološki vezano uz jednog člana zajednice. Partneri su stoga pravno vezani uz dijete te su obavezni ispunjavati sve uloge roditelja. Shodno tome, životni partneri na taj način mogu zaobići zakonsku odredbu prema kojoj surogat majčinstvo nije dopuštena medicinska pomoć neplodnim parovima na način da unajme surogat majku u inozemstvu te se približe kao biološki roditelj i skrbnik (Korać Gravovac, 2015). Unatoč tome, zajedničko posvajanje djece istospolnim parovima je ipak onemogućeno, čemu se Crkva striktno protivi upravo zbog uvjerenja u definiciju obitelji koju čine muškarac i žena, a iz čijeg se odnosa mora roditi dijete da bi sam brak bio valjan. Osim toga, teško se oteti dojmu da je burna reakcija provođenja referenduma nastala upravo zbog težnje sprječavanja ili usporavanja trendova koji dolaze sa Zapada, a koji uključuju legalizaciju istospolnih brakova, pri čemu se Crkva poziva na nekoliko država SAD-a koje su također provele akcije protivljenja takvom stanju (Sekulić, 2014). Maštruko ističe da bez obzira na otvaranja pape Franje prema istospolnim zajednicama, crkva neće otići dalje od tolerancije i osude agresije prema homoseksualcima, držeći se temeljnog nauka Katoličke crkve, po kojemu je brak zajednica muškarca i žene (portalnovosti.com, 2021). Na koncu, uzimajući u obzir aktualno pitanje vezano uz slobode i prava homoseksualnih osoba, moguće je pretpostaviti kako će upravo pitanje posvajanja djece, ali i jačanja statusa istospolne zajednice, biti temeljni cilj djelovanja LGBTQ zajednica u idućih nekoliko godina, čemu je doprinijela povijesna presuda prema kojoj je životnim partnerima dopušteno pristupanje procjeni u procesu posvojenja djece, prema kojoj svi životni

partneri moraju imati ista prava kao bračni partneri, a što otvara vrata svim homoseksualnim parovima u Hrvatskoj (index.hr, 2021).

5.1 Odnos hrvatskih političkih stranaka prema istospolnim zajednicama

Uloga i značenje pozicija, perspektiva i svjetonazora prema ovom pitanju vrlo su delikatni te se, kao ni ostala spomenuta pitanja, ne mogu podijeliti na crne i bijele odgovore. Sam diskurs o istospolnim zajednicama ima dva ključna dijela, izjednačavanje prava životnog partnerstva s brakom, odnosno omogućavanje posvajanja djece istospolnim parovima. Shodno tome, kroz ta dva elementa može se sagledati i odnos hrvatskih političkih stranaka prema navedenom fenomenu, pri čemu valja uzeti u obzir njihov odnos s LGBTQ zajednicom te dominantna religijska usmjerenja stranke. Prije donošenja Zakona o životnom partnerstvu, te samog referenduma o ustavnoj definiciji obitelji, tadašnji predsjednik Vlade i član SDP-a Zoran Milanović, direktno je izjasnio svoju potporu legaliziranju istospolnih zajednica te njihovom izjednačavanju s brakom, pri čemu se na samo pitanje osvrće kao na pitanje osnovnih ljudskih prava. Pozivajući se na zakone zemalja poput Španjolske i Portugala, koje unatoč većinskoj katoličkoj pripadnosti, imaju jedne od najnaprednijih zakona vezanih uz prava istospolnih zajednica, Milanović ističe potrebu za napretkom i javnom empatijom potrebnom kako bi se pružilo čvrsto uporište za ravnopravnost društva. Upravo su javnost te dijalog s LGBTQ zajednicom važni kako bi se postigao cilj jamčenja sigurnosti građanima Hrvatske bez obzira na seksualnu orijentaciju (Jutarnji.hr, 2012).

Međutim, ono što valja istaknuti jest činjenica da se zbog pritiska Katoličke crkve te dijela javnosti koja se protivi reguliranju istospolnih zajednica, ne može koristiti izraz brak. Posljedično tome, bez obzira na potporu koju SDP pruža, granica se povlači nad pitanjima koja mogu dovesti do sukoba s Katoličkom crkvom (Jutarnji.hr, 2012). Hrvatski laburisti, HNS te MOST s Božom Petrovom daju punu potporu vladajućoj stranci, pozivajući se na važnost jednakosti i ljudskih prava neovisno o spolu i seksualnoj orijentaciji. Shodno takvim stajalištima, i sam čin sklapanja životnog partnerstva pred matičarom bio bi identičan sklapanju braka, pri čemu država nema pravo diskriminirati takvu vrstu svečanog čina, kako ga naziva Arsen Bauk, član SDP-a (Jutarnji.hr, 2013). S druge strane, inicijativa SDP za sklapanje Zakona o istospolnim zajednicama izazvala je burne reakcije oporbenog HDZ-a, pri čemu je tadašnja predsjednica HDZ-a Jadranka Kosor u ime cijele strane pokazala negodovanje, ističući nespremnost za podupiranje istospolnih brakova, pozivajući se na Obiteljski zakon koji jasno definira što je brak i tko ga čini. Razlog za bavljenje pravima istospolnih zajednica pronalazi u težnji Vlade da se pogled javnosti skrene s aktualnijih

pitanja poput svakodnevnog života i problema, ističući kako je njihov posao baviti se problemima građana, a ne homoseksualnim brakovima. Slično stajalište zauzimaju HSP i Ruža Tomašić, osporavajući potporu sklapanju istospolnih brakova, pozivajući se na većinski katoličko stanovništvo Hrvatske te kritizirajući inicijative preuzete iz Amerike (Tportal.hr, 2012).

S druge strane, ponešto kompleksniji aspekt ovog fenomena jest davanje prava za posvajanje djece istospolnim parovima kojemu se velika većina stranaka u Hrvatskoj protivi iz niza razloga. HSP i HDZ se protive istospolnom posvajanju djece, u prvom redu zbog klasične definicije obitelji, isto kao i Hrvatski laburisti koji pak razlog za takav stav pronalaze u nespremnost javnost na takav korak, pri čemu bi djeca bila izložena psihičkom, a možda i fizičkom zlostavljanju od strane okoline ili vršnjaka. MOST te Domovinski pokret Miroslava Škore imaju identičan stav, pozivajući se na interese djece koji se, prema njima, mogu ispuniti samo u zajednici muškarca i žene, pri čemu bi imali i majčinsku i očinsku figuru. Nasuprot tome, HNS se zalaže za pravo posvajanja istospolnim partnerima, pozivajući se na domove pune nezbrinute djece te djecu koja su smještena u loše heteroseksualne obitelji. Uz njih se nalazi i SDP koji se pod istim razlozima zalaže za mogućnost posvajanja, ističući važnost borbe protiv stigmatizacije i radikalnih stavova u društvu koji guše napredak (Jutarnji.hr, 2012). Samo pitanje posvajanja može se koristiti kao dio predizborne kampanje, kao u slučaju SDP-a i parlamentarnih izbora 2020. godine, no unatoč tome valja naglasiti kako je samo pitanje posvajanja djece istospolnim parovima pitanje ljudskih prava, zbog čega valja rekonstruirati stavove javnosti i pozvati se na javno mnijenje naprednih zemalja svijeta (Jutarnji.hr, 2020).

6. Pitanje vjeronauka u školama

Religijski odgoj ili vjeronauk dio je kurikulumu brojnih škola diljem Europe, među kojima se nalazi i Hrvatska. Ipak, modeli vjeronauka u školama se razlikuju te se tako može govoriti o konfesionalnom i nadkonfesionalnom vjeronauku. Prema prvom modelu, učenici uče vjeronauk jedne vjerske zajednice, pri čemu se naglasak stavlja upravo na tu dominantnu religiju, s manjim osvrtom na ostale religije, dok drugi model donosi vjeronauk identičan za sve učenike, a koji više nalikuje religijskom odgoju u kojemu se jednak naglasak stavlja na sve vjeroispovijesti. Osim toga, u pojedinim zemljama konfesionalnog vjeronauka može postojati i vjeronauk druge religije, što postoji primjerice u Austriji, Belgiji, ali i Hrvatskoj, dok u nekima manjinske konfesije organiziraju nastavu o vlastitom trošku, kao u Irskoj, Italiji ili Grčkoj (Bitno.net, 2020). Međutim, postavlja se pitanje važnosti vjeronauka u školama, koja je njegova uloga te je li mu uopće mjesto u školi ili bi se trebao ograničiti na održavanje u crvenim klupama. Kako bi se odgovorilo na ta pitanja, valja steći uvid u ciljeve vjeronaučne nastave te argumente za i protiv njegova održavanja.

Prvotna uloga vjeronauka u školama jest poučavanje vjere, vjerskog učenja te širenje iste, no s obzirom na činjenicu da je dio školskog programa koji ima točno određene smjernice kojih se svi predmeti i nastavnici moraju držati, njegova uloga se ne može ograničiti isključivo na vjersko učenje, već mora vršiti i ulogu odgojnog predmeta, na taj način odgovarajući na očekivanja učenika, ali i roditelja. Osim toga, razlozi za upisivanje vjeronauka su raznoliki te variraju od težnje roditelja da se njihova djeca uklope s vršnjacima koji također pohađaju vjeronaučnu nastavu ili jednostavno žele da djeca steknu religijsko znanje. Ipak, bez obzira na razloge upisivanja, nastava vjeronauka mora ukazati na pluralnost religija te shodno tome na egzistencijalne i društvene teme. Mora usmjeravati djecu da usvojena znanja koriste za dobrobit samih sebe, ali i cjelokupne zajednice te unatoč tome što vjeronauk nema ekonomsku vrijednost koja se u današnjem kapitalističkom društvu itekako ističe, njegova temeljna svrha je da pomogne čovjeku, odnosno djeci, da se razviju u svim ljudskim dimenzijama postojanja (Šimunović, 2010). U skladu s navedenim razlozima, glavni argument za održavanje vjeronaučne nastave u školi jest njegov utjecaj na cjelokupni razvoj učenika te dijalog koji potiče među različitim konfesijama, a što se temelji na pedagoškom učenju. Valja uzeti u obzir i pravo na izbor jer isto kako djeca mogu odabrati predmet alternativan vjeronauku, tako pojedina djeca žele slušati vjeronauk, što im se mora omogućiti. Osim toga, vjeronauk ima dugu tradiciju te je ukorijenjen u kulturne, povijesne te društvene strukture pojedinog društva te kao takav može dati uvid u razvoj zemlje, ali i državne

povezanosti s Crkvom. U konačnici, župni vjeronauk nije dovoljan za osnaživanje odnosa s vjerom zbog slabe povezanosti sa župnom zajednicom zbog čega ona nije u mogućnosti ostvariti potpunu vjeronaučnu nastavu kakvu može pružiti školsko obrazovanje (Pažin, 2010). S druge se pak strane može govoriti o nepostojanju alternative vjeronauku, pri čemu se pojedina djeca osjećaju prinuđena slušati vjeronaučnu nastavu, zbog vršnjačkog konformizma ili zbog nemogućnost slušanja drugog predmeta. Pojedini argumenti također govore o neznanstvenosti vjerskog učenja, oslanjanju vjeronauka isključivo na vjerske tekstove te o činjenici da govor o religiji mora biti neutralan i da se na jednak način mora fokusirati i na učenje ostalih konfesija. Među argumente protiv vjeronauka u školama može se uključiti i rasprava o valjanosti sekularne države koja u obrazovnom sustavu sadrži religijski predmet, no bez obzira na osobna stajališta i uvjerenja, u donošenju konačne odluke vezane uz zadržavanje ili ukidanje vjeronauka u školama, valja uzeti u obzir dobrobit djece, odnosno, važno je procijeniti uolikoj mjeri vjeronauk pomaže u razvoju i odgoju te koliko se uklapa u školski sustav kojeg podržavaju ostali predmeti.

U slučaju Hrvatske, vjeronauk je konfesionalni, izborni predmet čija se nastava provodi u osnovnim i srednjim školama, odnosno gimnazijama. Ustav Republike Hrvatske naglašava slobodu vjeroispovijesti te javno očitovanje vjere ili drugog uvjerenja, u skladu s čime su vjerske zajednice slobodne javno obavljati obrede te otvarati škole. Osim toga, ustav ističe pravo na vjerski odgoj djece po vlastitom nahođenju, na temelju čega Crkva poziva sve roditelje na dužnost obrazovanja djece u katoličkoj vjeri, što im država omogućuje (Zakon.hr, 2021). Nadalje, kao što je već naglašeno u prethodnim dijelovima rada, Hrvatska je s Katoličkom crkvom povezana s nekoliko ugovora, od kojih je za ovu tematiku bitan „Ugovor između svete stolice i Republike Hrvatske na području odgoja i obrazovanja“. Člankom 1. spomenutog zakona država se obvezuje uključiti katolički vjeronauk u sve osnovne i srednje škole kao obavezan predmet za učenike koji ga odaberu te se obvezuje provoditi kršćansku etiku na svim razinama obrazovanja, dok članak 2. ističe kako je upis vjeronauka izbor te da njegovo neupisivanje neće dovesti do diskriminacije učenika od strane obrazovne ustanove (hbk.hr). U konačnici, valja napomenuti kako ukidanje vjeronauka nije isključivo stvar pojedine škole, već je pitanje koje je duboko povezano s državnom strukturom te za sobom povlači valjanost međunarodnih ugovora koji se mogu smatrati nevažećima ukoliko se vjeronauk u školama ukine.

6.1. Odnos hrvatskih političkih stranaka prema vjeronauku u školama

Za razliku od ostalih obrađenih pitanja u ovom radu, vjeronauk u školama je pitanje koje donosi ponešto ujednačenije stavove. Naime, sociolog religije Ivan Markešić, ističe kako niti jedna hrvatska politička stranka neće reagirati niti dirnuti u pitanje vjeronauka, u prvom redu zbog straha od gubitka birača vjernika, a u drugom zbog straha od pogoršanja odnosa s Katoličkom crkvom. Smatra kako je Hrvatska zbog ugovora s Vatikanom usko vezana uz Crkvu zbog čega je ukidanje tih ugovora, ali i njihovo revidiranje gotovo nemoguće, pa čak i nepoželjno (slobodnaevropa.org, 2011). U skladu s time, HDZ kao vodeća hrvatska stranka, ne vidi problem održavanja vjeronauka u školama, kao niti prakticiranja vjerskih sadržaja u ostalim školskim aktivnostima, uz što Andrej Plenković ističe „da bi bilo neobično da u zemlji s toliko katolika, nigdje ne bude ničega“ aludirajući na logičnu poziciju vjeronauka u odgoju hrvatske djece (varazdinski.net.hr, 2020). Domovinski pokret Miroslava Škore zastupa isto mišljenje, ističući važnost duhovne dimenzije čovjeka te odgojne uloge koju vjeronauk vrši u školama. Međutim, ne isključuje mogućnost postojanja i građanskog odgoja, koji bi uz vjeronauk, djeci dao uvid u demokratske institucije modernog društva (bitno.net, 2019). Stranka Hrast zalaže se za važnost vjeronauka u školama, uz pozivanje na dominaciju katoličke vjeroispovijesti u Hrvatskoj te na Vatikanske ugovore, na temelju kojih se vjeronauk u školama uopće ne bi trebao dovoditi u pitanje. Članica Glasa, Anka Mrak Taritaš, zalaže se za stvaranje alternative učenicima koji ga ne slušaju, unatoč važnoj ulozi koju vjeronauk vrši. Valja napomenuti kako mnoge škole u Hrvatskoj ne mogu ponuditi drugi predmet ili izvannastavnu aktivnost kao zamjenu kako učenicima koji ne slušaju vjeronauk ne bi gubili na obrazovnom aspektu, što je u konačnici glavni cilj Mrak Taritaš i Glasa (vijesti.hrt.hr, 2020). Također, niti oporbeni SDP se ne protivi vjeronaučnoj nastavi, ističući kako je pohađanje te nastave izbor koji čine roditelji učenika, a koji na to imaju pravo na temelju hrvatskog ustava (Jutarnji.hr, 2007). Moguće je uočiti tendenciju ujednačavanja političkih stavova među hrvatskim strankama kada su u pitanju vjeronauk i međunarodni odnosi, pri čemu se razlog za takvo stanje može pronaći u želji za održavanjem dobrih odnosa s Katoličkom crkvom uz koju je Hrvatska vezana ugovorima. Osim toga, ukidanje vjeronauka u školama koje bi se protivilo ugovoru s Vatikanom, u pitanje bi dovelo legitimnost hrvatske politike u međunarodnim ugovorima. Unatoč svojoj jednostavnosti, ovo pitanje nosi niz kompleksnih zapleta koji ne ovise nužno o stranačkim svjetonazorima, nego je puno više vezano uz činjenicu da je „osobni stav, osobni stav, a da je obaveza države, obaveza države“ kako je to istaknuo Zoran Milanović (Jutarnji.hr, 2007).

7. Zaključak

Odnos politike i religije kompleksan je i isprepleten diskurs čija tematika ovisi o međusobnoj legitimaciji značenja. Dugotrajna povezanost crkvenih otaca i državnika koji su svoju moć temeljili na religiji uz pomoć koje su dobivali podršku izborne baze, doveli su do fenomena koji se u sociologiji religije naziva religizacija politike, odnosno politizacija religije. Politizacija religije obuhvaća uključivanje političkih ciljeva u religijske prakse, dok se religizacija politike odnosi na rješavanje društvenih pitanja i problema uz pomoć religijskog uvida, pri čemu religijska pitanja postaju dio društvenog diskursa. Takav odnos posebno je vidljiv u odnosu političkih stranaka prema Crkvi, uočljiv i na hrvatskoj političkoj sceni. Naime, Republika Hrvatska je nizom ugovora povezana s Vatikanom zbog čega je utjecaj Katoličke crkve vrlo snažan, posebice zbog višestoljetne povezanosti dvaju entiteta te kulturnog i društvenog utjecaja kojeg je Katolička crkva ostavila u hrvatskom narodu. No, njezin utjecaj posebno je vidljiv u stajalištima vezanim uz kontroverzna pitanja, poput pobačaja, istospolnih brakova te vjeronauka u školama, o kojima ima striktno određeno mišljenje. Upravo to mišljenje može se uočiti u pojedinim hrvatskim političkim strankama koje svoje djelovanje orijentiraju oko etike kakvu promovira Katolička crkva, dok se s druge strane mogu uočiti stranke koje odbijaju vodstvo Crkve i njezino djelovanje u političkom kontekstu, držeći se odvojenosti državnih i crkvenih poslova. U kontekstu hrvatskih stranaka, pitanja pobačaja i istospolnih brakova donose dva suprotna pola koja se sukobljavaju u svojim mišljenjima. S jedne strane nalaze se tradicionalno konzervativne stranke koje ističu povezanost s kršćanskom baštinom, a koje se protive pobačaju, zagovarajući zaštitu ljudskog života, te se protive istospolnim brakovima, pozivajući se na ustavnu definiciju braka koja naglašava zajednicu muškarca i žene. S druge se pak strane nalaze liberalne stranke koje podržavaju pravo na legalan i siguran pobačaj pozivajući se na osnovna ljudska prava te podupiru istospolne zajednice i posvajanje djece od strane istih. Pitanje vjeronauka u školama je pak vrlo specifično te se može uočiti jednostran pogled na važnost vjeronauka u školama, ali i nepoželjnost njegova uklanjanja u skladu s međunarodnim ugovorima potpisanim s Vatikanom. U konačnici, može se zaključiti kako su religizacija politike te politizacija religije snažni fenomeni koji imaju veliki značaj u proučavanju suvremene politike, a u skladu s kojima je moguće uočiti bipolaran diskurs koji postoji među političkim strankama, barem kada je riječ o Hrvatskoj.

8. Popis literature

- Bečić, Emina (2011). „Religijske zajednice, civilno društvo i politizacija religije i religizacija politike“, u: Sitarski, Milan i Bartulović Karastojković, Ivana (ur.). *Iščekujući Evropsku uniju: stabilizacija međuetničkih i međureligijskih odnosa na Zapadnom Balkanu*. Beograd: BOŠ, 217-223.
- Črpić, Gordan i Zrinščak, Siniša (2014). „Religija, društvo, politika: komparativna perspektiva“, u: Baloban, Josip, Nikodem, Krunoslav i Zrinščak, Siniša (ur.). *Vrednote u Hrvatskoj i Europi*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 13-41.
- Inglehart, Ronald i Norris, Pippa (2007). *Sveto i svjetovno*. Zagreb: Politička kultura.
- Knoblauch, Hubert (2004). *Sociologija religije*. Zagreb: Demetra.
- Korać Gravovac, Aleksandra (2015). „Brak i obitelj kao vrijednosti u hrvatskom pravnom sustavu“, *Bogoslovska smotra*, 85 (3): 799-811.
- Markešić, Ivan (2007). „Političke stranke i religija – hrvatski slučaj“, u: Milardović, Anđelko, Lalić, Dražen i Malenica, Zoran (ur.). *Kriza i transformacija političkih stranaka*. Zagreb: Cpi, 39-63.
- Pažin, Ivica (2010). „Vjeronauk u školi – mjesto dijaloga Crkve i društva“, *Riječki teološki časopis*, 35 (1): 189-220.
- Pokos, Mia (2018). *Mobilizacija aktera oko teme zakonske regulacije pobačaja*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Robertson, Roland (1989). „Globalization, Politics and Religion“, u: James A. Beckford i T. Luckman (ur.). *The changing face of religion*. London: SAGE Publications Ltd, 10-23.
- Sekulić, Duško (2014). *Identitet i vrijednosti*. Zagreb: Politička kultura.
- Šimunović, Josip (2010). „Vjeronauk u školi između roditeljskih očekivanja, društvenih ciljeva, potreba mladih i crkvenog služenja čovjeku“, *Crkva u svijetu: Crkva u svijetu*, 45 (4): 391-416.
- Vrcan, Srđan (1996). „O suvremenim religijskim promjenama u optici političke sociologije religije“, *Politička misao: časopis za politologiju*, 33 (4): 189-206.

Vrcan, Srđan (1999). „Novi izazovi za suvremenu sociologiju religije - Politizacija religije i religizacija politike u postkomunizmu“, *Revija za sociologiju*, 30 (1-2): 45-64.

8.1. Internetski izvori

Državni zavod za statistiku. Popis stanovništva 2011. godine. <https://www.dzs.hr/> (19.3.2021).

Pobačaj. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. [pobačaj | Hrvatska enciklopedija](#) (19.3.2021).

Hrvatski sabor (7.03.2019). Prijedlog zakona o medicinskom postupku prekida trudnoće, s konačnim prijedlogom zakona <https://www.sabor.hr/prijedlog-zakona-o-medicinskom-postupku-prekida-trudnoce-s-konacnim-prijedlogom-zakona-hitni?t=114285&tid=208475> (23.03.2021)

Hrvatski sabor (8.04.2019). Prijedlog zakona o zaštiti života <https://sabor.hr/hr/prijedlog-zakona-o-zastiti-zivotinja-pz-br-630-predlagatelj-zastupnik-hrvoje-zekanovic> (23.03.2021)

Trkanjec, Željko. U Poljskoj stupio na snagu najrigidniji zakon o pobačaju u Europi, planira se blokada Varšave!, 28.01.2021. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/u-poljskoj-stupio-na-snagu-najrigidniji-zakon-o-pobacaju-u-europi-planira-se-blokada-varsave-15046259> (23.3.2021).

Zekanović objavio koliko je zastupnika potpisalo peticiju o zabrani pobačaja: Pogledajte o kome je riječ, među njima je i jedna žena, 08.02.2021.

<https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/zekanovic-objavio-koliko-je-zastupnika-dosad-potpisalo-peticiju-o-zakonskoj-zabrani-pobacaja-medju-njima-je-i-jedna-zena---639205.html> (23.3.2021).

Irska je stvarno uspjela: 66,4 posto je na referendumu glasalo za legalizaciju pobačaja, 26.05.2018. <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/irska-je-stvarno-uspjela-664-posto-je-na-referendumu-glasalo-za-legalizaciju-pobacaja/> (23.03.2021)

Statut Hrvatske demokratske zajednice (13.06.2018). https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_06_54_1089.html (23.03.2021)

Bernardić: Pobačaj u Hrvatskoj mora biti legalan, besplatan i dostupan. Za nas to nije svjetonazorsko pitanje kao za HDZ ili znanstveno kao za Živi zid, 30.01.2019.

<https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/hrvatska/bernardic-pobacaj-u-hrvatskoj-mora-biti-legalan->

[besplatan-i-dostupan-za-nas-to-nije-svjetonazorsko-pitanje-kao-za-hdz-ili-znanstveno-kao-za-zivi-zid-586831](#) (23.03.2021)

Sdp.hr <http://www.sdp.hr/aktualno/sdp-predstavio-svoj-prijedlog-zakona-medicinskom-postupku-prekida-trudnoce-pobacaj-mora-biti-legalan-besplatan-dostupan/> (23.03.2021)

Stav prema pobačaju u programu hrvatskih stranaka, 26.06.2020.

<https://muzevnibudite.com/stav-prema-pobacaju-u-programu-hrvatskih-stranaka/>
(24.03.2021)

Barbir-Mladinović, Ankica. Hrvatska se vlast ne usuđuje dirati u vjeronauk, 28.05.2011.

https://www.slobodnaevropa.org/a/tema_sedmice_vjeronauka_u_skolama_hrvatska/24208038.html (17.4.2021)

Vjeronauk u osnovnim školama, koje su alternative?, 21.02.2020.

<https://vijesti.hrt.hr/hrvatska/vjeronauk-u-osnovnim-skolama-koje-su-alternative-707449>
(17.4.2021)

Plenković o vjeronauku u školi „Bilo bi neobično za zemlju s toliko katolika da nigdje ne bude ničega“, 14.09.2020. <https://varazdinski.net.hr/vijesti/politika/3886142/plenkovic-o-vjeronauku-u-skoli-bilo-bi-neobicno-za-zemlju-s-toliko-katolika-da-nigdje-ne-bude-nicega/>
(17.04.2021).

Puljiz, Helena. Cijela Europa osim Malte dozvoljava pobačaj, a u svijetu najliberalnija je Kanada, 23.05.2016. <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/cijela-europa-osim-malte-dozvoljava-pobacaj-a-u-svijetu-najliberalnija-je-kanada-20160523> (19.3.2021)

Plenković o pobačaju: Moj je osobni stav da se učini sve da do toga ne dolazi, 11.04.2018.

<https://www.novilist.hr/novosti/hrvatska/plenkovic-o-pobacaju-moj-je-osobni-stav-da-se-ucini-sve-da-do-toga-ne-dolazi/> (19.3.2021)

Štrbac, Barbara. Nadbiskup Želimir Puljić o vjeronauku u školama, pobačaju, novoj Vladi..., 13.10.2016. <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/nadbiskup-zelimir-puljic-vjeronauk-u-skolama-nije-zelja-buskupa-nego-roditelja---453517.html> (19.3.2021)

Vigilare stranke pitao o pobačaju, spolnom odgoju...Pročitajte odgovore, 3.11.2015.

<https://www.vecernji.hr/vijesti/vigilare-stranke-pitao-o-pobacaju-spolnom-odgoju-procitajte-odgovore-1034958> (19.3.2021)

Taylor, Adam. What was the first country to legalize gay marriage?, 26.06.2015.
<https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/06/26/what-was-the-first-country-to-legalize-gay-marriage/> (23.3.2021.)

Špoljar, Marko. Lov na birače: Otkrivamo to će sve obećati SDP „Istospolnim parovima omogućit ćemo posvajanje djece, siromašni penzioneri neće plaćati RTV pristojbu“, 02.03.2020. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/lov-na-birace-otkrivamo-sto-ce-sve-obecati-sdp-istospolnim-parovima-omogucit-ceso-posvajanje-djece-siromasni-penzioneri-ncce-placati-rtv-pristojbu-10041160> (16.4.2021).

Lipka, Michael i Masci, David. Where Europe stands on gay marriage and civil unions, 28.10.2019. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/10/28/where-europe-stands-on-gay-marriage-and-civil-unions/> (22.3.2021)

Barilar, Suzana. Milanović: Gay parovima trebamo dati prava kao u Španjolskoj, zbot toga nitko neće ništa izgubiti, 11.05.2012. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/milanovic-gay-parovima-trebamo-dati-prava-kao-u-spanjolskoj-zbog-toga-nitko-ncce-nista-izgubiti-1523412> (19.3.2021)

Šurina, Maja. „Gajevi ne mogu imati ista prava jer smo mi deklarirana katolička zemlja“, 11.05.2012. <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/gajevi-ne-mogu-imati-ista-prava-fer-mi-smo-deklarirana-katolicka-zemlja-20120511> (22.3.2021)

Barilar, Suzana. Gay brakovi sklapat će se kod matičara. Parovi u životnom partnerstvu neće moći posvajati djecu, 02.08.2013. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/gay-brakovi-sklapat-ce-se-kod-maticara-parovi-u-zivotnom-partnerstvu-ncce-moci-posvajati-djecu-1059209> (22.3.2021)

Krvavica, Tino. Škoro progovorio o vjeronauku u školama, posvajanju za istospolne parove i zabrani pobačaja, 5.10.2019. <https://www.bitno.net/vijesti/hrvatska/skoro-progovorio-o-vjeronauku-u-skolama-posvajanju-za-istospolne-parove-i-zabrani-pobacaja/> (17.4.2021)

Hbk.hr <https://hbk.hr/ugovor-o-suradnji-na-podrucju-odgoja-i-kulture/> (17.4.2021)

Šagud, Tomislav. Vjeronauk u školi-argumenti „za“ i zašto su oni „protiv“ manjkavi, 25.11.2020. <https://www.bitno.net/academicus/filozofija-academicus/vjeronauk-u-skoli-argumenti-za-i-protiv/> (17.4.2021)

Zakon.hr (01.01.2020). <https://www.zakon.hr/z/88/Obiteljski-zakon> (19.3.2021)

Zakon.hr <https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske> (19.3.2021)

Milanović: SDP nije protiv vjeronauka u školama, 29.10.2007.

<https://www.jutarnji.hr/naslovnica/milanovic-sdp-nije-protiv-vjeronauka-u-skolama-3970296>
(17.4.2021).

Programsko vijeće: HRT ne smije promicati religiju, ovo je svjetovna država, 07.07.2014.

<https://www.index.hr/vijesti/clanak/Programsko-vijece-HRT-ne-smije-promicati-religiju-ovo-je-svjetovna-drzava/758652.aspx> (13.05.2021).

Bakotin, Jerko. Ivica Maštruko: Crkva neće mijenjati doktrinu, 22.03.2021.

<https://www.portalnovosti.com/ivica-mastruko-crkva-neze-mijenjati-doktrinu> (13.02.2021).

Maštruko: Markićkin „Hod za život“ tek je početak akcija koje će voditi do zabrane pobačaja,

23.05.2016. <https://www.index.hr/vijesti/clanak/mastruko-markickin-hod-za-zivot-tek-je-pocetak-akcija-koje-ce-voditi-do-zabrane-pobacaja/894973.aspx> (13.05.2021).

Bivši veleposlanik u Vatikanu: građani moraju sami odlučivati žele li plaćati porez za Crkvu,

28.10.2018. <https://www.index.hr/vijesti/clanak/Bivsi-veleposlanik-u-Vatikanu-Gradani-moraju-sami-odluciti-zele-li-placati-porez-za-crkvu/643978.aspx> (13.05.2021).

Dugine obitelji: Povijesna presuda, i gej obitelji mogu se prijaviti za posvojenje, 05.05.2021.

<https://www.index.hr/vijesti/clanak/dugine-obitelji-lezbijski-i-gej-parovi-mogu-se-prijaviti-za-posvojenje-djeteta/2273768.aspx> (13.05.2021).